

Registrering af industrimiljøer

af Inger Bladt

Den ene nordjyske fabrik efter den anden lukker eller indskrænkes. Svineslagteriet i Nørresundby, Flextronics, Eternitfabrikken. Der bliver færre arbejdspladser i industrien og flere indenfor bl.a. serviceområdet. Denne udvikling har stået på de seneste 30 år, men nu er også de sidste, standhaftige industrier blevet ramt.

Museernes opgave er at bevare og dokumentere det, der forsvinder – for 100 år siden da bondekulturen var på retur, blev der samlet ind af redskaber, dragter og folkeminder. Nu er det industrikulturens tur, og Kulturarvsstyrelsen har netop udpeget det hændende industrisamfund som et nyt satsningsområde.

For at få et overblik over hvad, der stadig findes af bevaringsværdige industrimiljøer, har Kulturarvsstyrelsen sat et projekt i gang, der skal sikre, at der dels bliver indsamlet oplysninger om, hvad der findes af bevaringsværdige industrimiljøer i Danmark, og dels skal skabe opmærksomhed om industrikulturen. Der skal på landsplan udpeges 25 bevaringsværdige industriminder.

Inden udgangen af 2003 skulle alle amter indsende en foreløbig liste over, hvad man vurderede til at være bevaringsværdigt set i et nationalt perspektiv. Kulturmiljørådet og Museumsrådet for Nordjyllands Amt skulle også aflevere en liste – denne liste var Aalborg Historiske Museum så heldig at få lov til at lave.

Det første skridt i arbejdet var at få lavet en liste over, hvilke virksomheder der kunne være tale om. Derfor blev der sendt breve ud til museer og arkiver i Nordjylland, og der kom mange gode svar retur. Desuden

Godthåb Hammerværk. Foto: Peter Jørgensen.

blev materialet fra "Industriregistreringen" sidst i 1970'erne gennemgået. Dette materiale, der i øvrigt er tilgængeligt på Aalborg Historiske Museum, anvendtes til at få de første fingerpeg af, hvad der kunne være interessant.

Det næste trin var at besøge og fotografere så mange steder som muligt og at få talt med museer og arkiver om dem. Her indsamledes så vidt muligt oplysninger om, hvad der findes af kilder til de forskellige fabrikker, og hvad der er tilbage af bygninger og inventar. Til at danne et overblik over arkiv- og genstandsmaterialet var to internetsøgebaser til stor hjælp. Den ene er www.noks.dk – Nordjyllands Kulturhistoriske Søgebase, hvor man kan finde genstande, arkiver, fotos, udklip m.m., den anden er www.danpa.dk – Danmarks Nationale Privataarkivdatabase. Dog findes der selvfølgelig også arkiver og genstande, der ikke er registreret her.

I arbejdet med at udpege "nationale mindesmærker" skulle en masse materiale gennemgås, og i den forbindelse blev der samtidig lavet et udkast til en "regional" liste, som de

Bindselev Gamle Elværk. Foto: Inger Bladt.

nordjyske museer senere kan udbygge.

Resultatet blev en liste med 81 forskellige industrivirksomheder, hvoraf mange selvfølgelig i denne omgang hverken er blevet besøgt eller tilbundsående undersøgt.

Listen gør ikke krav på at være dækkende - det har der ikke været tid til, men der er blevet taget hul på registreringen, og de nordjyske museer har fået en liste at forholde sig til.

Alligevel kan listen og samtalerne bruges til at lave en grov sortering af, om stederne er af national betydning og bør bevares/dokumenteres, som noget der er unikt for dansk industrihistorie. De øvrige skulle vurderes efter, om de var af regional betydning og derfor burde bevares eller dokumenteres som noget, der er unikt for den nordjyske industrihistorie.

I det følgende gives der nogle eksempler fra den liste over de nordjyske industrimiljøer, som fra nordjysk side blev foreslået til at have national betydning.

Naturskønne industrimiljøer

Øverst står det fine Godthåb Hammerværk. Det opfylder alle de kvalitetskrav, Kulturarvsstyrelsen kan stille til et "godt industrimiljø". For det første står bygningerne endnu, og de er usædvanlig velholdte. Ikke alene findes selve produktionsbygningerne - de indgår også stadig i et miljø, bestående af den gamle administrationsbygning, arbejderboliger, funktionærbolig og savværk - for ikke at forglemme, at mølledammen med opstemning stadig eksisterer og fungerer! Der findes ikke tilsvarende i hele landet. Derudover findes der et komplet fabriksarkiv helt tilbage til virksomhedens start i 1858, hvilket også er meget sjældent. Hvad inventar angår, står især smedjen endnu komplet med sine vanddrevne maskiner, som da den blev forladt. Endnu findes der engagerede frivillige, der kender maskinerne og ofte sætter dem i gang så publikum kan se dem i drift. Der findes også en meget stor samling af de produkter, der er blevet produceret på fabrikken - de er i dag udstillet ved siden af smedjen.

*Centraltoiletet på Frederikshavn Værft
Foto: Jan Hammer Larsen.*

Sidst, men ikke mindst, så ligger Godthåb Hammerværk utroligt smukt. Det betyder selvfølgelig ikke noget for, om det er et bevaringsværdigt industriminde, men det betyder noget i det politiske arbejde for at få støtte til den fortsatte eksistens.

Et andet smukt sted på den nordjyske forslagsliste er Bindslev Gamle Elværk vest for Bindslev. Elværket blev bygget i 1919 til udnyttelse af vandkraften i Uggerby Å. Der blev gravet en dyb kanal under huset og en dæmning tværs over åen – den skulle opstemme vandet i 3 meters højde. Dette vand fik gang i de turbiner, der stadig kan ses. Elværkets maskineri er intakt, men dog noget slidt. Bygningerne består af en gammel og en ny bestyrerbolig. Den gamle bestyrerbolig er samtidig elværk. Elværket lukkede i 1968, men blev i 1970'erne atter taget i brug pga. energikrisen. Elektriciteten kan dog ikke anvendes direkte, da det er jævnstrøm, men den blev via et kabel ført til byens varmegærk. I 1996 standsede elværket igen pga. slid på turbiner og dynamoer. Der er nu et lille museum på stedet.

Bindslev Gamle Elværk er det sidste vanddrevne jævnstrømsværk i Danmark, muligvis i Europa, og bør alene af den grund bevares. Både maskineri og bygninger er bevaret; dog mangler desværre den gamle overdækning af turbinerne. Herudover ligger værket utroligt smukt med mølledam

og fisketrappe. Bevaringsarbejdet ligger dog i hænderne på den selvejende institution "Bindslev Gamle Elværk", der kunne have glæde af en officiel anerkendelse. De arbejder for tiden på at gøre værket klar til atter at kunne producere strøm, så denne proces også kan formidles til gæsterne.

Store, komplekse og "kantede" industrimiljøer

Disse to første steder er begge to små afsluttede helheder, der ligger meget naturskønt. Langt de fleste vil kunne forstå, at den slags industriminde bør bevares. Sværere er det nok med de andre forslag til, hvad der kan have national betydning. Det er nemlig store virksomheder eller komplekser af virksomheder, der hverken kan siges at være smukke eller ligge naturskønt, men som ikke desto mindre er typiske for den nordjyske industri.

Et forslag, der er stort og uhåndterligt, men lige så betydningsfuldt og lige så ægte et industriminde som f.eks. Godthåb Hammerværk, er Frederikshavn Værft og Flydedok A/S. Værftsområdet har en kulturhistorisk betydning, der rækker langt ud over det lokale nordjyske. Det må være af høj national relevans at få bevaret mindet om denne store virksomhed, der beskæftigede tusindvis af arbejdere, og som har præget Frederikshavn bys udvikling og selvforståelse meget stærkt, og hvis lukning har præget beskæftigelsen stærkt.

På værftsområdet er der en pragtfuld blanding af bygninger, panellinier, kraner og 2 tørdokker. Ikke meget står tomt på værftsområdet; Orskov bruger 2 dokker, det store maskinværksted og det nye skibsbyggeri, andre værksteder er udlejede. Umiddelbart er der ikke overhængende nedrivningsfare. Af bevaringsværdige bygninger skal der særligt peges på værftets ældste eksisterende bygning fra 1916, - det gamle maskin-

Fra Skagen Havn. Foto: Inger Bladt.

værksted/riggerværksted/lager. Det kunne benyttes til liberalt erhverv, men bestemt også som museum. Dertil kommer det store centraltoilet, der følger skibsbyggeriernes rundbuede tage (toiletterne bruges i øvrigt stadig af arbejderne på Orskov Værft) og det gamle marketenderi fra 1950'erne. Da Danyard lukkede modtog Bangsbo Museum og Arkiv det enorme virksomhedsarkiv, der stadig er under registrering. Til arkivet hører fotografier, tegninger, beretninger og meget andet.

”Skagens havnemiljø” er et andet forslag til den nationale liste og er mindst lige så komplekst som værftet i Frederikshavn.

Fiskeriet (og turistindustrien) er Skagens vigtigste erhverv. Skagen havn bærer præg af fiskeindustri, værfter og tidligere også vodbinderier, der er spredt ud over hele havneområdet i et virvar af knopskydninger. Området er meget stort, og det kan selvfølgelig ikke komme på tale at frede det hele, da de dynamiske virksomheder skal have lov til at

udfolde sig. Alligevel har det national relevans, fordi det levende liv på havnen er ved at forsvinde i mange andre fiskerbyer, mens der i Skagen stadig er masser af aktivitet. Alene af den grund er Skagens havnemiljø unikt. Derudover ligger der den ene spændende virksomhed ved siden af den anden, og man kan studere industriens udvikling fra små lokaler til kæmpestore haller. Det vil være af umådelig stor betydning at bevare et levende havnemiljø med de mange forskellige virksomheder.

Disse eksempler på forslagene til den nationale liste viser spændvidden i industrimiljø-begrebet. Fra den enkle, naturskønne, turistegnede afsluttede helhed, over store industrivirksomheder i drift til enorme størrelser som værftsområdet i Frederikshavn. Alt er relevant for at fortælle vores historie. I løbet af 2004 skal der arbejdes videre med de indkomne forslag fra hele landet, og man vil forsøge at udvælge de 25 bedste industrimiljøer.